

S. JANINA BOSKO RM

DOKUMENTACJA ZABYTEKÓW NA PRZYKŁADZIE ARCHIDIECEZJI WARMIŃSKIEJ

I. INWENTARYZACJA ZABYTEKÓW NA WARMII DO II WOJNY ŚWIATOWEJ

Archidiecezja warmińska utworzona została bullą papieską *Totus Tuus Poloniae populus* z dnia 25 marca 1992 r., i obejmuje rdzenne terytorium dawnej diecezji warmińskiej¹, erygowanej w połowie XIII w., która cały skarbiec sztuki sakralnej² zawdzięcza Kościołowi, licznym fundacjom biskupów warmińskich³ i ich nieustannej trosce dźwigania kościołów z ruin, po licznych kataklizmach wojennych⁴.

Wszechstronna działalność Kościoła spowodowała, że od początku swego istnienia utrwał on na piśmie cały proces kształtującej się administracji i wszelkiej jego działalności. Stąd cennym źródłem wiadomości o inwentaryzacji na terenie archidiecezji warmińskiej, od czasów jej powstania jako diecezji aż do II wojny światowej, są materiały archiwalne, a szczególnie akta wizytacji,

¹ J. M. Saage, *Die Grenzen des ermlandischen Bistumssprengels seit dem 13 Jahrhundert*, „Zeitschrift für die geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 1 (1860) s. 40-80 – „Gdy Prusy zostały zajęte przez Krzyżaków papież Innocenty IV zlecił swemu legatowi Wilhelmowi z Modeny, przeprowadzić tam organizację kościelną. Dnia 4 lipca 1243 roku legat zaproponował podział Prus na diecezje. Zostały one zatwierdzone przez papieża bullą z dnia 29 lipca 1243 roku. Powstały wówczas w Prusach cztery diecezje: chełmińska, pomezkańska, warmińska i sambijska. Terytorialnie największa była diecezja warmińska obejmująca część środkową Prus”.

² J. Obłąk, *Historia diecezji warmińskiej*, Olsztyn 1959, s. 85-97 i 106. Na Warmii istnieje przewaga zabytków sztuki sakralnej.

³ J. Obłąk, *Kaplice polskie Marcina Kromera na Warmii*, „Studia Warmińskie”, 2 (1965) s. 7-30; tenże, *Stosunek do nauki i sztuki biskupa warmińskiego Adama Grabowskiego*, „Studia Warmińskie”, 1 (1964) s. 44-56; K. Wróblewska, *Późnogotycka sztuka na Warmii po pokoju toruńskim 1466*, „Rocznik Olsztyński”, 10 (1972), s. 9-27.

⁴ Obłąk, *Historia*, s. 37-39; A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996, s. 138.

lustracje dóbr biskupich, kapitulnych oraz drukowane inwentarze dla byłych Prus Wschodnich.

Nierozzerwalne więzi kulturalne Warmii z Rzeczypospolitą⁵, ożywione po pokoju toruńskim w 1466 r., stworzyły odpowiedni klimat dla rozwoju sztuki⁶, jak również dla jej inwentaryzacji.

W 1621 r. synod krakowski biskupa Marcina Szyszkowskiego⁷ podjął ważne problemy sztuki, a równocześnie wydano na ziemiach polskich jedną z pierwszych ustaw o ochronie zabytków⁸. Na lata te przypadają na Warmii rządy sławnych biskupów polskich od kardynała Stanisława Hozjusza po księcia biskupa Ignacego Krasickiego. Im zawdzięczamy wspaniałe dzieła sztuki sakralnej, architektonicznej i ruchomej, co potwierdzają liczne herby na ołtarzach oraz herby i sygnatury na naczyniach liturgicznych.

Zachowane materiały do inwentarza biskupstwa warmińskiego⁹ za rządów księcia biskupa Ignacego Krasickiego, sporządzane przez kapitułę katedralną, świadczą o tym, że już w XVIII w. inwentaryzowano na Warmii nie tylko dobra ziemskie, wszelkie zabudowania i przedmioty w nich się znajdujące, ale i sztukę sakralną ruchomą. Materiały te są cennym, chociaż częściowym, źródłem informacji aż do I rozbioru Polski.

Włączenie w 1772 r. Warmii do monarchii pruskiej zmieniło radykalnie obraz jej kultury artystycznej i spowodowało przerwę w dotychczasowych badaniach inwentaryzacyjnych. Dopiero 15 stycznia 1842 r., zarządzeniem o inwentaryzacji na terenie całych Prus¹⁰, wznowiono prace w tej dziedzinie. Rozesłano wówczas kwestionariusze, których pytania zaczerpnięto z opracowania konserwatora krajowego Ferdynanda Quasta z 1842 r. i po wypełnieniu przekazano konserwatorowi krajowemu, a przez niego Ministerstwu Spraw Wewnętrznych¹¹. Kwestionariusze te zajmowały po 8 stron *in*

⁵ J. Bienierzowa, *Związki kulturalne Krakowa z Warmią od XVI do XVIII w.*, „Rocznik Olsztyński”, 11 (1975) s. 31-59.

⁶ Tamże.

⁷ J. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Poznań 1971, s. 17. „Jeśli są jakieś obrazy zniszczone, uszkodzone, zjedzone przez starość, pokryte brudem czy pleśnią [...], zatroszczyć się o ich odświeżenie, naprawienie, odnowienie kolorów i przywrócenie do pierwotnego stanu i świętości”.

⁸ Tamże.

⁹ J. Obłąk, *Sprawa inwentarza biskupstwa warmińskiego po przejściu Ignacego Krasickiego do Gniezna*, „Studia Warmińskie”, 4 (1967) s. 570.

¹⁰ H. Wussow, *Die Erhaltung der Denkmäler in den Kulturstätten der Gegenwart*, Berlin 1885, za A. Bötticher, *Das Smland w: Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, t. 1, Königsberg 1891, s. 2; S. Różański, *Z problematyki ochrony zabytków sztuki byłych Prus Wschodnich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 56 (1957) s. 11-25.

¹¹ Tamże.

folio i po wypełnieniu zostały zszyte alfabetycznie powiatami. W okresie Wiosny Ludów i po powstaniu styczniowym prace dokumentacyjne uległy zahamowaniu.

W 1894 r. konserwatorem dla Prus Wschodnich został mianowany Adolf Böetticher, który już wcześniej zajmował się pracami inwentaryzacyjnymi. Na jego prośbę ministerstwo udostępniło mu wypełnione kwestionariusze, z których jednak nie skorzystał, ze względu na ich niedokładność i nieaktualność. Rozpoczął więc inwentaryzację od nowa.

Jego inwentaryzacja opierała się na kwestionariuszu prof. R. Berqau'a z 1880 r. Böetticher zaczął inwentaryzację od Królewca i przystąpił jednocześnie do gromadzenia materiałów do ośmiotomowego dzieła: *Die Bau- und Kunstdenkmaler der Provinz Ostpreussen im Auftrage des Ostpreussischen Provinzial Landtages*. Pierwszy tom tego katalogu ukazał się w 1891 r., zaś ostatni uzupełniający całość w 1898 r.

Mimo pracy Böettichera inwentaryzację kontynuowano. Z tych lat pochodzą rysunki A. Heitmanna (pow. Olsztyn i Ostróda), szkice Alberta Frischa i dra Antoniego Ulbricha, jak również zdjęcia wykonane na podstawie materiałów przesłanych przez Henryka Riffartha z Berlina. Przed 1912 r. przeprowadzono inwentaryzację kościołów drewnianych, a po 1917 zinwentaryzowano dzwony¹². W tym czasie pracami inwentaryzacyjnymi kierował Richard Dethleffsen, który zaplanował nową naukową inwentaryzację. Z tych lat 1925-39, z bogatej dokumentacji zachowały się tylko rysunki, brak do nich tekstów. W tym samym czasie powstała dwutomowa praca Antoniego Ulbricha, dotycząca przede wszystkim rzeźby¹³.

Od 1933 r. nastąpiło ożywienie prac inwentaryzacyjnych. Powstał wówczas spis zabytków najbardziej potrzebujących konserwacji. Największa ilość zachowanych akt tekstowych dotyczy architektury kościołów, ich wyposażenia, historii, oceny stylu i wartości artystycznych. Materiały te zdekompletowane po 1952 r. zabezpieczono w Archiwum Państwowym w Olsztynie.

Ostatni katalog G. Dehio i E. Galla¹⁴ dotyczy całych Prus i przedstawia stan zabytków w 1944 r.

¹² Tamże.

¹³ A. U l b r i c h, *Kunstgeschichte Ostpreussens von der Ordenzeit bis zur Gegenwart*, Königsberg 1932.

¹⁴ G. D e h i o, E. G a l l, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmaler*, München-Berlin 1952.

II. DOKUMENTACJA ZABYTEKÓW W ARCHIDIECEZJI WARMIŃSKIEJ PO 1945 ROKU

Druga wojna światowa wycisnęła głębokie piętno na zabytkach sztuki sakralnej na Warmii. Braniewo jako północny szaniec¹⁵ obrony niemieckiej, stawiający opór wojskom sowieckim, zostało zniszczone. Kościół św. Katarzyny po raz drugi legł w gruzach¹⁶. Pozostały ruiny również po 14 kościołach katolickich, około 200 doznało poważnych uszkodzeń, prawie wszystkie wnętrza były zdewastowane¹⁷.

Druga faza zniszczeń to dewastacja obiektów sakralnych przez żołnierzy Armii Czerwonej. Skarbiec Fromborski został przez nich zrabowany i wywieziony do ZSRR¹⁸. Wiele wybitnych dzieł sztuki zaginęło bezpowrotnie. Nastąpił okres prześladowań duchowieństwa, więziono kapłanów, grabiono mienie kościelne, utrudniano organizowanie administracji kościelnej¹⁹.

Mimo ogromnego wysiłku administratora apostolskiego Teodora Bensch, nie można było uzyskać zgody na odbudowę wielu świątyń²⁰. Równocześnie prowadzono akcję rozbiórki²¹ kościołów, których zabytkowe wnętrza były przekazywane do Muzeum Mazurskiego w Olsztynie²². Zabytki zabierano z ruin kościołów (Braniewo, Bartoszyce), jak również z kościołów nie objętych jeszcze administracją kościelną, z kapliczek przydrożnych²³.

W tej sytuacji administrator apostolski Teodor Bensch powołując się na synod plenarny z 1936 r. i jego uchwałę²⁴, wydaje 18 kwietnia 1946 r. pionierską odezwę dotyczącą zabytków²⁵. Uwrażliwia w niej księży podkreślając rangę zabytkową obiektów sakralnych. „Wszystkie zabytki zasługują na jak najtro-

¹⁵ Największą stratą było zniszczenie Braniewa, w którym hitlerowcy usiłowali stawiać czoła Armii Radzieckiej.

¹⁶ W 1243 r. kościół braniewski jako pierwsza katedra biskupia wraz z miastem został zniszczony przez Prusów.

¹⁷ K o p i c z k o, dz. cyt., s. 138.

¹⁸ W 1981 r. Skarbiec Fromborski został zwrócony archidiecezji warmińskiej.

¹⁹ K o p i c z k o, dz. cyt., s. 34-56.

²⁰ Tamże, s. 138.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 149.

²³ Tamże, s. 116.

²⁴ T. B e n s c h, *Ochrona zabytków*, „Wiadomości Urzędowe Warmińskiej Diecezji, 1946, nr 2, s. 18-19.

²⁵ Tamże, s. 19.

skliwszą ochronę i konserwację, i to niezależnie od wyznania jakiemu dany zabytek służył”²⁶. Odnosiło się to również do kościołów protestanckich.

Aby powstrzymać proces zniszczenia wezwał wszystkich księży, „aby ważniejsze dzieła sztuki i nauki o szczególnej wartości zabytkowej przekazali jak najprędzej do Kurii Biskupiej”²⁷. Administrator apostolski sam uratował archiwalia z ruin seminarium „Hosianum” w Braniewie. Zabezpieczył pierwsze obiekty zabytkowe, w tym tryptyk z rzeźbami gotyckimi z Fiszewa, tworząc w ten sposób zaczątek **zbiorów muzealnych**.

Kolejny rządcą diecezji warmińskiej, biskup Tomasz Wilczyński, już w następnym roku po objęciu diecezji, dnia 15 marca 1957 r. mianuje konserwatorem diecezjalnym ówczesnego profesora seminarium, a późniejszego biskupa warmińskiego Jana Obląka. Jego staraniem wiele zniszczonych obiektów sakralnych o unikalnej wartości zabezpieczono w zbiorach muzealnych i poddano gruntownej konserwacji.

W 1961 r. dla koordynacji komisji diecezjalnych Konferencja Episkopatu Polski powołała do życia ogólnopolską komisję do spraw sztuki sakralnej²⁸. Prace komisji odbywały się pod znakiem przygotowań do Soboru Watykańskiego II, którego antycypację stanowił Synod Rzymski zwołany przez papieża Jana XXIII do Watykanu na dzień 24 stycznia 1960 r. Statut 739 tegoż synodu zobowiązał komisję diecezjalną do spraw sztuki do „zachowania w całości dziedzictwa artystycznego diecezji, a także do inwentaryzacji i sporządzania dokumentacji fotograficznej”²⁹.

Instrukcja episkopatu Polski o ochronie zabytków z 1966 roku³⁰ przypomina rządcom parafii, że są tylko stróżami i opiekunami kościołów. „Dlatego w żadnym przypadku nie wolno im najmniejszych nawet dzieł sztuki (jak np. zniszczone obrazy, figury, tzw. świątki, lichtarze, stare księgi, zegary) przenosić do innych kościołów, zabierać ze sobą na inną placówkę, sprzedawać lub darować. Dzieła także należy zabezpieczyć przed kradzieżą i zniszczeniem, a jeśli ich stan nie pozwala na ekspozycję w kościele, trzeba przechowywać je w odpowiednim pomieszczeniu lub też przekazać do Muzeum Diecezjalnego”³¹.

W 6 paragrafie „Norm postępowania w sprawach sztuki” z 11 kwietnia 1971 roku³² podkreślono konieczność inwentaryzacji zabytków, w celu ich

²⁶ Tamże, s. 20.

²⁷ Tamże, s. 35.

²⁸ P a s i e r b, dz. cyt., s. 21.

²⁹ Tamże.

³⁰ Instrukcja Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej uchwalona na Konferencji Episkopatu Polski 16 kwietnia 1966 r.

³¹ Tamże.

³² Normy postępowania w sprawach sztuki uchwalone przez Konferencję Episkopatu Polski 11 kwietnia 1971 r.

zabezpieczenia i ochrony. Podobnie państwowa ustawa *O ochronie dóbr kultury i o muzeach*³³, w art. 3, pkt. 2, ustala, że ochrona zabytków, m.in. polega „na opracowaniu dokumentacji naukowej i ewidencji”³⁴ oraz konserwacji opartej na zasadach naukowych.

Inwentaryzacja w diecezji warmińskiej została zapoczątkowana decyzją księdza biskupa Józefa Drzazgi. Pismem z dnia 12 marca 1966 r. została powołana Komisja Diecezjalna do spraw Sztuki Kościelnej³⁵. Organem wykonawczym ordynariusza w zakresie spraw związanych ze sztuką kościelną był Diecezjalny Referat Sztuki. Poza działalnością związaną z ochroną i konserwacją zabytków, jednym z działań referatu było gromadzenie materiałów inwentaryzacyjnych. Zapoczątkowano wówczas inwentaryzację wprowadzając małe karty – „rękopisy”, w których zawarte są podstawowe dane o obiekcie, stopniowo rozpracowywane podczas wizji lokalnej kościołów³⁶. W oparciu o te karty przygotowano i opublikowano w 1973 r. inwentarz kościołów dekanatów olsztyńskich Północ i Południe³⁷. W 1982 r. wydano drukiem inwentarz Lidzbarka Warmińskiego³⁸.

W latach 1971-1985 wprowadzono do wizytacji biskupich specjalne **kwestionariusze wizytacji biskupiej kościoła oraz inwentarza kościelnego**. Kwestionariusze te zawierają bardzo szczegółowe dane o historii kościoła, jego architekturze i wystroju wnętrza.

Równocześnie praktykowane są wyjazdy referenta sztuki przed wizytacją biskupią, podczas których sporządzane są specjalne protokoły stanu aktualnego zabytków. Dokładny protokół wizytacyjny, w którym uwzględnione są problemy zabytków, zagadnienia konserwatorskie, stan zabezpieczenia instalacji elektrycznej oraz szczegóły dotyczące herbów, gmerków oraz sygnatur na naczyniach liturgicznych sporządza ks. biskup Julian Wojtkowski, który wiele cennych informacji przekazuje do Wydziału Sztuki.

W 1982 r. Marian Dorawa, a w 1994 Wiktor Łyjak, przeprowadzili w archidiecezji inwentaryzację organów i przekazali jeden egzemplarz tej dokumentacji do Wydziału Sztuki.

W latach 1980-1991 została wykonana dokumentacja w kolorowych slajdach przez architekta Adalberta Guskiego, dotycząca obiektów sakralnych

³³ Ustawa państwowa *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* z dnia 21 II 1962 r.

³⁴ Tamże.

³⁵ Pasierb, dz. cyt., s. 21.

³⁶ J. Piskorska, *Zabytki ruchome w kościołach i niektórych kaplicach olsztyńskich według stanu z 1973*, „Studia Warmińskie”, 10 (1973) s. 463.

³⁷ J. Piskorska, *Zabytki ruchome w kościołach i kaplicach dekanatów Olsztyn Południe i Północ według stanu z 1975*, „Studia Warmińskie”, 14 (1977) s. 551.

³⁸ J. Piskorska, *Lidzbark Warmiński. Inwentarz ruchomych zabytków sztuki kościelnej*, „Studia Warmińskie”, 39 (1982) s. 339.

w obrębie dawnego biskupstwa warmińskiego według mapy Enderscha z 1755 r. i przekazana w ilości 2398 slajdów. W inwentaryzacji tej uwzględniono lokalizację obiektu w terenie, architekturę, wystrój wnętrza, rzeźby, obrazy.

W ostatnich latach opracowywane są karty ewidencyjne duże. Dokumentację tę opracowuje się w oparciu o bezpośrednią autopsję, oraz konfrontuje z Katalogiem Zabytków Sztuki IS-PAN w Warszawie, Rejestrem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz katalogiem A. Böettichera, A. Ulbricha, G. Dehio i E. Galla, jak również z archiwaliami archidiecezji. Karta ta posiada 22 rubryki i zawiera: określenie zabytku, materiał, technikę, styl, czas powstania, nazwisko autora, warsztat, opis, fotografię 6 x 9, stan zachowania, przeprowadzone prace konserwatorskie.

Dokumentacje z przeprowadzonych prac konserwatorskich przechowywane są w Archiwum Wydziału Sztuki. Tutaj również zabezpieczono negatywy dokumentacji fotograficznej. Należy dodać, że niektóre parafie wykonały albumy zawierające dokumentację fotograficzną architektury kościoła, jego wystroju, naczyń liturgicznych, ornatów i kapliczek przydrożnych.

III. DOKUMENTACJA ZBIORÓW ARCHIDIECEZJALNYCH

W podobny sposób wykonano dokumentację zbiorów archidiecezjalnych. Wszystkie obiekty zostały zinwentaryzowane na małych kartach inwentaryzacyjnych, w kolorowych slajdach i opublikowane w katalogu, który ukazał się w 1974 r. w „Studiach Warmińskich”³⁹. Każdy obiekt posiada również kartę ewidencyjną dużą z fotografią, której negatyw przechowywany jest w Archiwum Wydziału Sztuki. W zbiorach archidiecezjalnych zgromadzono 138 obiektów zabytkowych, w tym 44 stanowią gotyk, 12 renesans, 20 manieryzm, 92 barok i 58 neogotyki.

Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje *Epitafium kanonika warmińskiego Bartłomieja Boreschowa*, jedno z „najwybitniejszych dzieł sztuki średniowiecznego malarstwa cechowego obszaru Warmii, w którym występuje wielowarstwowość inspiracji artystycznych, motywy spotykane w różnych kręgach malarstwa europejskiego, m.in. wpływy czeskie i kolońskie”⁴⁰.

Spośród zachowanej rzeźby wymienić należy *Madonnę z Dzieciątkiem z Bisztyńka*, w której autorzy dostrzegają jedną z najlepszych i najstarszych rzeźb obszaru Polski Północnej, z lat około 1360-1370. Jej proweniencję łączą

³⁹ J. Piśkorska, *Zabytki ruchome w Domu Biskupim, Kurii i Seminarium Duchownym w Olsztynie według stanu z 1974 roku*, „Studia Warmińskie”, 11 (1974) s. 579.

⁴⁰ K. Wróblewska, *Polskie badania nad sztuką Warmii i Mazur w latach 1945-1967*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 100 (1968) s. 212.

z wpływem czeskich Madonn na Lwie⁴¹. Cennymi obiektami gotyckimi są również *Pieta* ze Stoczka, *Madonna z Dzieciątkiem* z Wapnika, *Pieta* spod Jezioran, które wywodzą się ze wspólnego źródła inspiracji mistrza „Pięknych Madonn”⁴². Należy również wspomnieć rzeźby: *Madonnę z Dzieciątkiem*, *Św. Jerzego* i *Św. Krzysztofa z Babiaka*, które autorka łączy z kręgiem oddziaływania warsztatu elbląskiego⁴³.

Osobną grupę stanowi część kolekcji portretów biskupów warmińskich, w tym renesansowy portret *Kardynała Hozjusza*, wykonany na pergaminie podklejonym płótnem⁴⁴.

Zbiory archidiecezjalne zlokalizowane są w Pałacu Arcybiskupim, Kurii Arcybiskupiej i w Seminarium Duchownym na Redykajnach, ponieważ na Warmii nadal brak odpowiedniego budynku do ekspozycji. Dawne dobra kościelne: Zamek Biskupi w Lidzbarku Warmińskim i Reszlu, Zamek Kapituły Warmińskiej w Olsztynie, Pałac Biskupi we Fromborku są zamienione na placówki Muzeum Warmii i Mazur. Natomiast jeden z większych obiektów zabytkowych, pierwotnie jako Katolicki Dom Kultury „Kopernik”⁴⁵, po rewindykacji, decyzją arcybiskupa metropolity został przekazany na schronisko dzienne dla najuboższych, dla bezdomnych miasta Olsztyna i okolic.

Stąd zbiory archidiecezjalne, w większości jako relikty zniszczonych na skutek działań wojennych kościołów, ocalone przez biskupów powojennych przed całkowitym zniszczeniem, są odpowiednio chronione, poddawane zabiegom konserwatorskim i opracowywane.

Ze względu na unikalny charakter, decyzją arcybiskupa metropolity dra Edmunda Piszczka, *Epitafium kanonika warmińskiego Bartłomieja Boreschowa* zostało poddane gruntownej konserwacji i zabezpieczone w katedrze fromborskiej. Podobnie renesansowy obraz *Zdjęcie z krzyża* został po konserwacji przekazany do odbudowanego z ruin kościoła pw. św. Katarzyny w Braniewie. Tam znalazł również korzystniejsze warunki klimatyczne *Tryptyk z Fiszewa*, zabezpieczony dotąd w Pałacu Arcybiskupim.

Również rozproszony *Tryptyk gotycki z Pęciszewa*, staraniem księdza biskupa Juliana Wojtkowskiego, został poddany zabiegom konserwatorskim, zrekonstruowany i oddany do kultu w nowo wybudowanej kaplicy seminarijnej na Redykajnach. Pozostałe obiekty po przeprowadzonych zabiegach kon-

⁴¹ Tamże, s. 209.

⁴² Z. Białłowicz-Krygierowa, *Trzy nieznanne rzeźby na Warmii*, „Rocznik Olsztyński”, 4 (1961/1962) s. 167.

⁴³ K. Wróblewska, *Późnogotycka sztuka na Warmii po pokoju toruńskim 1466 roku. (Z badań nad sztuką Warmii czasów Mikołaja Kopernika)*, „Rocznik Olsztyński”, 10 (1972) s. 50.

⁴⁴ Portret obecnie znajduje się w konserwatorskiej pracowni w Toruniu.

⁴⁵ Przy budowie domu „Kopernik” stracił zdrowie i życie wikariusz parafii katedralnej ks. Feliks Szrajber.

serwatorskim są w dobrym stanie, jedynie rzeźba *Pietas Domini* czeka na gruntowną konserwację.

Należy dodać, że część zbiorów archidiecezjalnych zabezpieczona jest w Muzeum Parafialnym w Dobrym Mieście, gdzie wyeksponowane są obiekty z parafii Dobre Miasto.

19 czerwca 1996 r. zostało otwarte nowe Muzeum Parafialne w Kętrzynie, usytuowane na emporze kolegiaty pw. św. Jerzego, gdzie udostępniono również dla zwiedzających więzienie zabytkowe z XIV w., odkryte w wieży kolegiaty, w którym według legendy, skazaniec miał wyrzeźbić w ciągu jednej nocy figurę Matki Bożej Świętolipskiej, która dała początek sanktuarium w Świętej Lipce.

Minęło już 50 lat od II wojny światowej, trudnych lat dźwigania z ruin kościołów i ciągłego zmagania o budowę nowych świątyń⁴⁶. Być może przyszłość okaże się łaskawsza i znajdą się odpowiednie warunki do ekspozycji zbiorów archidiecezjalnych, pozwalające nam przybliżyć bogactwo artystyczne tych terenów i dziedzictwo duchowe „świętej Warmii”.

⁴⁶ K o p i c z k o, dz. cyt., s. 138.